

Eski Yunan Tarihine Giriş: 4. Dersin Metni

18 Eylül 2007

1. Bölüm : Arete'nin Yükselişi

Profesör Donald Kagan: Daha önce size Homeros'un dünyasını, toplumun günlük sorunları yönünden değil de, değerlerinden ve törelerinden söz ederek, manevi yönüne odaklanarak anlatmıştım. Ayrıca sistemlerinin baskın ögesi olan kahramanlık töresinden de söz etmiştim. Diğer bir bakış açısı, bunun aristokratik bir düşünce ve duygu şekli olduğudur. Özünde *arete* kavramı vardır. Bu sözcük önümüze bazı sorunlar çıkarır, çünkü Antik Dönemde bile tamamen başka anlam taşır. Özellikle, bu sözcüğü benimseyen Hıristiyanlıktan söz ediyorsak, iyilik, bir çeşit Hıristiyan iyiliği anlamını taşır. Homeros'un dünyasını, hatta incelediğimiz devrin tüm Yunan dünyasını düşündüğünüzde, bu fikirleri kafanızdan silip atın. *Arete* Yunanca *anar* sözcüğünden gelir ve "erkek, kadının karşısı olan erkek" anlamındadır. Yunanlılara göre bunlar eril niteliklerdir ve temelinde cesaret fikrini içerir: Fiziksel cesaret, törel cesaret, zihinsel cesaret ve savaşta gösterilen erkeksi cesaret bu sözcüğün özünü oluşturur. Bu fikir yayılmış ve kapsamı genişlemiştir. "Olası olan en yüksek beğeniye kazanan mükemmeliyet, yiğitlik, bir şey yapma, bir şey olma becerisi" olarak çevrilebilir.

İstenilen nitelikler, *aretenin* örnekleri, söylediğim gibi cesarettir ama aynı zamanda güzellik, güç-kuvvet, çok iyi bir atlet olmak ve ayrıca çok iyi konuşmak da gerektirir. Modern insanlar için Homeros'un şiirlerinde iki büyük ana karakter olduğunu görmek çok olağanüstüdür: Fiziksel cesareti, gücü, kudreti, güzelliği, hızı, yani bütün bunları temsil eden Akhilleus ve her iki şiirde de çok önemli olan, *Odysseia*'nın kahramanı Odysseus. Kendisi bahsedilen bütün niteliklere sahiptir, fakat onu farklı kılan, özel bir kahraman yapan, konuşma becerisidir. Bu demek değildir ki, sözcükleri çok güzel telaffuz ediyor veya çok güzel seçiyordur. Fakat çok akıllıdır ve konuşma becerisini pratik sonuçlar elde etmek için, gücünü kuvvetini kullandığı gibi kullanabilmektedir. Homeros'un dünyasında Yunanlılar her iki yöne de aynı değeri biçerler. Odysseus, Homeros'un tanımladığı gibi, çok yönlü, kurnaz Odysseus, bütün bunlara sahiptir ve bu insanların özelliği olan fiziksel cesaret yanında eşit derecede saygı görür.

Bu nitelikler, kahramanların *aretesi*, bütün yaşamlarını belirler. Öncelikle bu niteliklere sahip olmaları gerekir, ama bu da tam yeterli değildir. Aralarında yaşadıkları insanlar, içinde buldukları toplumlar tarafından tanınmaları, kabul edilmeleri gerekir. Kişinin elde edebileceği en büyük ödül, çok çok yüksek niteliklerinin diğer insanlar tarafından tanınmasıdır. Dolayısıyla antropologların çok yararlı bir ayrımını yaptığı toplumdan söz etmekteyiz. Temelinde utanç ve çelişki olarak suçlu alan toplumlar. Suç çok içsel ve kişiseldir. Utanç ise çok dışsal ve herkes tarafından bilinir. İnsanların size nasıl

davrandıkları ve sizi nasıl karşılayıp selamladığı değerini belirler. Böylece baştan itibaren toplumda en önemli öge, o toplumda yaşayanlardır. Toplum içinde yaşamayan bir kişi, bir kahramanda görmek isteyeceğiniz şan şöhrete ulaşamaz ve diğer insanlardan kabul göremez.

Bütün bu kahramanlar sözcüğün geleneksel anlamında aristokrattırlar; toplumlarındaki yüksek makamlarına doğum nedeni ile gelmişlerdir. Bu kişilerden biri olurdunuz, çünkü babanız iyi bir ailedendir, falan filan. Homeros'ta da gördüğümüz gibi, Yunan toplumundaki asil aileler, bir tanrı veya benzeri bir ögeden geldiklerini savunurlar. Sıradan kişilerin böyle bir şansı yoktur. Aile ve kişi kritik öğelerdir. Köyünüz, kentiniz, tüm bölgeniz hemen hiç söz konusu değildir. Bunlar ile ilgili konuşulmaz. Akhilleus'u düşünün, yapması gerekeni yapmadığı zaman, – Agamemnon ile kavga edip Yunanlılarla savaşmaktan vazgeçtiğinde – kimse, 'Dur bakalım, bu ihanettir, yapamazsın. Sen kentin için veya bu seferde savaşmak için görevlendirildin ve savaşman gerek,' demez. Kimse demez. Dedikleri, 'Ah lütfen, Akhilleus, sana gereksinimiz var, yapma böyle'dir. Hiç kimse, 'Tutuklayın şu adamı, sözüne sadık değil, topluma olan borcunu ödemiyor,' demez. Herkes bilir ki, bu kahramanlar, orada bulunmak istedikleri için oradadırlar ve orada olmak istemelerinin nedeni, yenilen kentin el konan zenginliklerini elde etmektir. Daha da önemlisi, bu gibi kahramanlıklar sonucu kavuşacakları şan, şöhrettir. Daha önce size Akhilleus'un öyküsünü anlatmıştım. Akhilleus'a, şan şöhret olmadan ebediyen yaşamak ile şan şöhretle yaşam ama ölümlü olmak arasında seçim yapması istendiğinde, ünlü ve ölümlü olmayı seçmiştir. Bu seçim bence çok önemli.

Bu tutum, bu bakış açısı, Homeros'un dünyası yok olduktan sonra da tarihleri boyunca Yunanlılar üzerinde büyük etkisini sürdürmüştür. Yani o toplumun doğasına bu çatışma işlemiştir. Bununla beraber, kahramanlar da, diğer canlılar gibi çeşitli nedenlerle, içinde yaşamak için topluma gereksinim duyarlar. Zannedersiniz ki, aynı zamanda topluma bağlılıkları da vardır. Vardır ama, aynı zamanda ailelerine ve kendilerine de vardır ve bu bağlılık Homeros'ta baskın olarak görülse de, bir anlamda çatışma çok gerçektir. Soruna Homeros'ta bakarsanız, Akhilleus geri çekilip savaşmayı reddettiği zaman hiç kimse ondan tersini yapmasını isteyemez. Böyle davranmaya hakkı vardır ama bu da demektir ki, bazı yanlışlar yapılmıştır ve hiddetine yenildiği ve makul davranmadığı zaman, – bir Yunan kahramanı bile makul davranmak zorundadır – açıkça görülür. İnsanların, "Tamam sen bir kahramansın, delirmedin" diyeceği duruma gelmez. Akhilleus bile hiddetinden vazgeçer ve hatırlayacağınız gibi Priamos'un oğlu Hektor'u gömmesine izin verir ki, kızgınken bunu kabul etmezdi. Akhilleus bile doğru düzgün bir yaşam sürmek için toplumun kuralları ile barışık olmak zorundadır. Onun ailesi, kişisel gereksinim ve arzuları ve toplum ile olan çatışması, tarih boyunca Yunan yaşam şeklinin baskın özelliği olarak kalacaktır. Belki her zaman aynı boyutta değil ama hep orada olacaktır.

İşte rekabet yine önümüze çıkıyor. İki değişik kaynaktan gelen değerlerin rekabeti; genelde toplum ve karşısında kişi ve aile. Bu çeşit gerilim her şeyi açıklamaz; kurallar mutlak değildir ve herkesi tanımlamak, bir yerlere oturtmak olanağı yoktur. Neyin

doğru neyin yanlış olduğunu söylemek zordur. Bütün bunlar kargaşa ve sorun yarattığı gibi çatışma, gerilim, rekabet de doğurur. Sonuçta bütün insan kuşağı tarihinin başlarında görülen tipik despot kültürün oluşmasına izin vermeyen bir özgürlük yaratılır.

Böylece şimdi bu çeşit düşünce şeklinin gelecek üstündeki etkisine eğilmek istiyorum; doğal olarak bu geleneğin mirasçısı olan Batı medeniyetinin geleceğini kastediyorum. Daha önce de söylemişim, şiirler bir çeşit kutsal kitaptır. Kim ne biliyorsa, bilinen her şeyin, tüm bilgi ve bilgeliğin kaynağıdır. Bu şiirler pratik amaçlar için de kullanılmıştır, örneğin Spartalılar Salamis'in kime ait olduğuna *İlyada*'da söylenenlere göre karar vermişlerdir. Aynı zamanda bu şiirlerin Yunan hayal gücünün tüm tarihleri boyunca nasıl esin kaynağı olduğunu da anlamak gerekir. Bir başka gerçek de Büyük İskender'in, Pers İmparatorluğu'nu zapt etmeğe gittiğinde, daha doğrusu önüne çıkan her yeri zapt etmeye gittiğinde *İlyada*'nın bir kopyasını yanında götürüp, yastığının altına koyduğunun iddia edilmesidir. O devirdeki kitapların bu günkü kitaplara benzemediği ve çok yer tutan rulolar olması sorundur. İskender'in bunu nasıl becerdiğini bilemiyorum ama söylenen bu. Ama prensip bellidir: O kendi gözünde bir Akhilleus'tur ve daha önce sözünü ettiğim önemli işleri de başarmalıdır.

2. Bölüm: Batı Uygarlığına Etkileri

Şimdi, Batı medeniyetine göz attığınızda, içinde çok ilginç bir çelişki sergilediğini görürsünüz. Üzgünüm ama, Homeros'ta gördüklerimizi temel alarak sizlere anlattığım Yunan yaşam deneyimi, Batı uygarlığının diğer büyük geleneği olan Yahudi-Hıristiyan geleneğine çelişiktir. Bunun nasıl olduğunu göstermek için bir kaç küçük noktaya değinmek istiyorum. *İlyada*'nın başındaki ilk sözcük akusatif formdaki bir isimdir: *Menin*, yani "gazap, hiddet"tir. "Bu kadar çok insanın kötü kaderi ile buluşmasına neden olan Akhilleus'un yaptıklarına duyduğum gazap ve kızgınlığın şarkısını söylüyorum." Homeros'in dediği budur. Önümüze ilk çıkan şey bir kişinin duyusudur. *Odysseia* daha da çarpıcı bir şekilde *andra*, yani *anerin* (erkek) akusatifi ile başlar. "Tanrıça, bana o adamın, o kurnaz, akıllı adam Odysseus'un şarkısını söyle" diye başlar.

İlyada ve *Odysseia*'dan esinlenen Vergilus'un *Aeneid*'i, "*arma virumque cano*" "silahların ve adamın, Aeneas'ın şarkısını söylüyorum" diye başlar. Yunanlılar neden söz ediyorlar? Tek tek insanlardan, olağanüstü insanlardan ve onlardan kaynaklanan olaylardan ve yaşadıklarının sonuçlarından söz ediyorum. Bir de İncil'e bakalım. Şöyle başlar, – pek bilmezsiniz ama: "Başlangıçta tanrı cenneti ve dünyayı yarattı." Kitap tanrıyı anlatmaya devam eder, neler yaptığını, bazen neden yaptığını, yaptıklarının etkilerinin neler olduğunu anlatır. Ama kitabımızın merkezi tanrıdır, insan değildir. Bu kültürlerin özelliklerinin böylece ortaya çıkması rastlantısal değildir. Yunanlıların bakış açısı hümanisttir. Tanrılara inanırlardı, dindardılar ama yaşamlarının özü daha sonra Yahudi ve Hıristiyanların ilahi anlayışından daha değişik olarak insani şeylerden meydana gelirdi. Dinsel yaklaşım karşısında laik yaklaşım tamamen Yunan'a aittir.

Diğer yandan Yunan görüşü insanın toplum içinde yaşadığını öngörür. İnsan tek başına değildir. Toplum içinde yaşamak zorunda olarak tanımlanır. Yunanlılar insanı ancak toplum içinde algılayabilirler. Savaşı anlatan İlyada, Troialıları yenip kentlerini ele geçirmek için oluşturulmuş yapay bir toplumdur. Daha önce de söz ettiğim gibi en önemli olan değerler, toplumsal olanlardır. Yani, kahramanımızın ödülü beğenilmek ve onur elde etmektir ve alacağı en büyük ceza toplum önünde utandırılmaktır. Aristoteles, Yunan geleneğinin geç dönemlerinde yazdığı halde bu çeşit fikirlerin kuvvetle etkisinde olarak insandan Yunanca *politikon zoon* olarak söz eder. Kanımca bu sözcüğü anlamak için en iyisi, insanın *poliste*, şehir devletinde, yani Yunan tarzı bir şehir devletinde yaşayan yaratık anlamına geldiğini düşünmektir. Aynı bölümde eğer bir kişinin doğal *polisi* yoksa, o kişinin ya insandan üstün veya insandan aşağıda olduğunu söyler. Yani eğer kişi *polisten* üstün ise, *polise* gereksinimi yoktur, tanrıdır, çünkü insanlar *polise* gerek duyarlar. Eğer *polisin* altında ise, insanlığın altında demektir. Bu da toplum kavramının Yunanlılar için ne kadar etkili olduğunu gösterir ve *Odyseia*'da da *İlyada*'dan kaynaklanarak karşımıza çıkar.

Odysseus'a da sonsuz yaşam seçeneği verilmişti. Tanrıça Kalypso'nun adasına deniz kazası nedeni ile geldiğinde, tanrıça Odysseus'a aşık olmuştu, -- büyük kahramanların kaderi böyledir. Onlar kahraman, yakışıklı, hızlıdırlar ve kadınlar onlara aşık olur. Tanrıça, “Hep benimle kal, sonsuza dek yaşarsın, her şey çok iyi olacak” der. O da, “Sen çok güzelsin, seninle çok iyi vakit geçiriyorum ama Ithaka'ya dönmek zorundayım” der. Niye Ithaka'ya dönmek zorundadır? Orada sevdiği karısı, Penelope ve 20 yıl önce savaşmak için terk ettiği ve bir daha da dönmediği için görmediği bir oğlu vardır. Bunlar kolaylıkla anlayacağımız nedenler, ama o bir de aynı zamanda Ithaca kralıydı. Ithaka'ya döndüğünde hemen onur ve saygılı makama yerleşir. Zaten istediği şey de budur.

Amerika'da bizim bir *İlyada*, bir *Odyseia* gibi kendi İncilimiz yok. Fakat modern dünyamızda Homeros dünyasından ne kadar değişik olduğumuzu Mark Twain'in Huck Finn'i çok iyi gösterir. Huck için işler iyi gitmediğinde ne yapar? Hemen yola düzülür ve toplumdan kaçmak ister. Bireyselliği için toplumu reddedip dolaşmak, keşfetmek ister. İnsanlardan uzak, toplumdan uzak, tek başına olmanın büyüklüğünü vurgulayan kaç büyük eser biliyorsunuz? İyi şeyler hep orada. Yunanlılar sizin çıldırdığınızı veya barbar olduğunuzu düşünürlerdi. Ama olsun. Sivil bir toplumu hiç bilmeyenler, *polis* dünyası ile tanışmamış olanlar böyle aptalca bir şey yaparlar. Bence bu ilginç bir çelişki.

Batı uygarlığının bu iki geleneğinin toplumla ilgili görüşlerinin özelliklerini anlatarak devam etmeme izin verin. İncil'de ne görüyoruz? Tanrı insanı yaratmaya karar verince onu Cennet Bahçesine koyar. Başta Cennet Bahçesinde sadece Adem vardır. Sonra tanrı nedense Adem'in arkadaşa gereksinimi olduğunu düşünür ve Havva'yı yaratır. Yaşadıkları yer Cennettir. Bir erkek, bir kadın, gereken her şey tamam. Daha iyisi olamaz. Eeee, sonra ne olur? Günah işlerler. Yılanın kışkırtması ile Havva, Adem'i tanrının yasakladığı şeyi yapmaya kandırır. Tanrı neyi yasaklamıştır? Bilgi ağacının meyvesini yemek yasaktır, çünkü insanoğlu bilgi sahibi olursa tanrısal olacaklardır, bu da kabul edilemez. Ceza görmeleri gerektir. Ceza nedir? Cennetten, yalıtılmış bir

mükemmeliyetten kovulmak. Mükemmeliyet nedir? Çalışmak yok, ekmek elden su gölden, yapacak hiç bir şey yok. Her şey sessiz, sakin, sorun yok, hareket yok. Cennet budur işte.

Bir Yunanlı bunu duysa çıldırır. Toplum öncesi, politika öncesi bir yaşam. Artık Adem ile Havva toplum yaşamı ile karşılaşacaklardır. Köyler, kentler kurmak ve beraberce yaşamak zorundadırlar vs. İyilik ve kötülük bilgisini arayarak tanrısal olma çabasının cezası budur. Bence ileti şudur: İnsan yerini bilmeli, yani tanrısal olmaya çalışmamalı, alçak gönüllü olmalıdır. Umut tanrıdadır, kendinde değil. İpleri eline alıp tanrıya karşı gelmeye kalktığında sadece korkunç şeyler olabilir. İlginçtir ki, kendisi insanlık tarihinin bir çeşit zehirli bir elması gibi görülen Rousseau, 19. yüzyılda İncil'deki bu fikri tekrar canlandırmıştır. Ona göre toplum bulunmadan önce insan mutlu ve iyi idi. Toplum insanı bozar ve mutluluğunu elinden alır. Yapmamız gereken, örgütlü toplumun yarattığı kötülükleri ortadan kaldırmaktır. Toplumun yarattığı kötülükleri ortadan kaldırdığımız zaman ancak insan, doğal, iyi, kusursuz haline geri döner. Bu da gördüğümüz gibi Batı'nın büyük gücü olan bireyselliğin ve kaçınılmaz olarak ondan doğan *nihilizmin* (yokculuk) asıl kaynağıdır.

Kanımca insanlar Rousseau'da, hem Nietzsche *nihilizminin* hem de Marx'ın kökenlerini bulmuşlardır. Çünkü bu gibi bir varsayımla yola çıkınca her iki yöne de gidebilirsiniz. Diğer yandan söylediğim gibi Yunanlılarda her çeşit iyi yaşam için “politik toplum” gerekte idi. Hatırlayacağınız gibi *Odysseia*'da Odysseus kendini tek gözlü canavarlar Kyklopların adasında bulur. Homeros kahramanlarının bakış açısından bunları bu kadar canavar ve insanlık dışı yapan nedir? İşte Homeros'un yazdığı satırlar, – onlar Yunanca *nomoi* olmadan yaşıyorlar. Bu sözcüğü biz kanun olarak çeviriyoruz ama kanun haline gelmeden önce toplumun alışılmış değerlerdir zaten onlar, yani diğer deyimle uygarlıktır bunlar. Kykloplar *nomoi* olmadan aile olarak kendi içlerinde birbirleriyle ilişkileri olmadan, bir halk olmayan, toplumları bulmayan yaşıyorlardı. Böylece Yunanlılara göre onlar bir çeşit tarih öncesi canavardılar.

Şimdi, Yahudi-Hıristiyan hikâyesi, – bu arada “hikaye” Yunanca *mythos* sözcüğünün çevirisidir veya bizim dilimizde “efsane, mit” anlamındadır; bu anlamda mit Yunanlılara göre sadece bir hikayedir; gerçek olabilir olmayabilir –, her neyse, Yahudi-Hıristiyan hikayesi der ki: Başlangıçta insanlar masumdu. Masumiyet aynı zamanda cehalet de demektir, çünkü bilgi masumiyete mani olur. Cennette yalnızlık içinde yaşarlardı. Onların ebedi mutluluklarını gurur günahı bozmuştur. Bu günahın sonucu toplum, fesat, acı ve ölümdür. Cennette ne ölüm ne de acı vardır. Kurtuluş olasıdır ve onunla beraber ölümsüzlük de. Ama bu tanrıdan gelir ve yaşadığımız bu dünyada değil gelecekte elde edilecek, başka bir dünyada gerçekleşecektir. İşte kanımca bu açıklama, Yahudi-Hıristiyan hikayesinin bir minyatürüdür.

Yunan hikayesi ise tamamen değişiktir. Merkezinde savaş vardır ve savaş politik ve toplumsal örgütlenme gerektirir. Savaş olmadan da dövüş olabilir ama sıradan dövüşten daha fazla olmasını sağlayacak örgüt olmadan savaş olamaz. İnsanların

savaşma nedeninin temelinde şan ve şeref arayışı yatar ve bu görüşe göre yaşamlarında pek çok şeyi de bu nedenle yaparlar. Yunanlıların Yahudi-Hıristiyan hikayesi ile ilgili olarak söylediğim bazı şeylere benzer bir kavram vardı. *Hybris* olarak adlandırdıkları bu kavram aşırılık, kibir, şiddet olarak çevrilebilir. Bence şiddetli kibir en iyi açıklamadır. Bu kendinizi üstün görmek, bir insandan daha fazla olduğunuzu düşünerek bir çeşit tanrısallığa yaklaşmak ve o şekilde davranmaktır ki, genelde istediğinizi elde etmek için şiddet kullanmanız gerekir. Yunan etik anlayışının standart görüntüsü budur. Kişinin fazla varlığı bulunur, fazla zengindir, fazla refah içindedir, fazla kuvvetlidir, fazla güzeldir ve sonuçta kibir sahibi olur ve insanlığının dışına çıkmaya hazır hale gelir.

Bu noktada tanrılar hoşnutsuzdurlar. Arada bir sınır isterler. Fakat sınır belli değildir. Çok fazla şeye sahip kişiye ne olur? Şiddete başvurmasına neden olan *hybrise* tutulur. Burada sahneye tanrıça *Ate* çıkar ki, onu da “manevi körlük” olarak adlandırabiliriz. Diğer deyimlerle artık kişi doğru düşünemez ve tehlikeli, zararlı ve sonuçta kendisi için kötü olan şeyler yapar. Yaptıklarının sonucunda da ceza ve öç/intikam alma tanrıçası *Nemesis* tarafından cezalandırılır.

Bunların en ünlü örneği Sophokles'in piyesi *Kral Oidipus*'da önümüze çıkar. Oidipus çok zeki bir kişidir; kentinin krallığını olağanüstü zekası sonucu ele geçirmiştir, ayrıca çok iyi bir adamdır. Kraldır ama despot olduğunu sanmayın; halkı onu sever. Zekâsı ve iyi niyeti ile kenti kurtarmıştır. Fakat bir zaman sonra halinden fazla hoşnut olmaya, zekasına fazla güvenmeye başlar ve kent yeni bir tehdit ile karşılaşınca, halkı için sorunu kendi başına çözebileceğine inanır. “Fazla kurcalama, yanlış yapıyor olabilirsin” diye tanrılar kahinler ve bilge kişiler aracılığı ile onu uyarırlar. Ama o dinlemez; burnunun dikine gidip korkunç gerçeği öğrenir. Gençken isteyerek değil ama tesadüfen, babasını öldürüp sonra da annesi ile evlenmiştir. Ve bu olaylar çıldırmasına neden olur, – *hybris* ve *ate* kendini gösterir ve cezası korkunç olur. Öğrendiklerinin yarattığı çılgınlık içinde iki gözünü çıkartarak kendini kör eder. Çok büyük bir kral iken yaşamını dilenci gibi sürdürmek zorunda kalır.

Bu suçları işlediğinizde Yunan etiğine göre olacakların örnekleri bunlardır. Diğer yandan Oidipus bile yaptığını anlayıp, boyun eğdiği zaman yaptıkları için bir çeşit özür diler. Doğal olarak gücünü kaybetmiştir ama bilgelik sahibi olmuştur. Aşırı davrandığını anlar. Bu kavram çok önemlidir. Yunanlılar için ölçülülük çok önemlidir, çok güzel bir kavramdır. Ölçülü davranılmalıdır. Sizden boynu bükük olup kendinizi yerlerde süründürmenizi, tanrılar karşısında bir hiç olduğunuzu düşünmenizi istemezler. Erkek olun, gururlu olmanız gerekenler için gurur duyun, ama insanlık sınırını aşmayın, çünkü aşarsanız korkunç şeyler olur. Ün peşinde koşun. Bunu hepimiz isteriz. Bununla ilgili daha söyleyeceklerim var. Yaptıklarınızın mantıklı insani bir sınırı olsun.

İşte sorun bu. Tipik bir Yunan sorunu; beraber yaşamak zorunda olduğunuz, çözemeyeceğiniz çelişki. Eğer tam insani bir yaşamı arıyorsanız, olası en iyi insan olmak, şan şöhret ve saygınlık kazanmak için diğer kişilerle yarışmaya girip kazanmanız gerekir.

Ama çok ileri giderseniz tanrıları kızdırırsınız ve kötü şeyler başınıza gelecektir. Kanımca Batı uygarlığı bu iki geleneğin bileşimi olmuştur. Ama ikisini bir araya koyamayacağımız için Batı uygarlığı ruhunda daima savaş rüzgarları esen belirsiz, muğlak bir toplumdur. Yaşamla ilgili olarak hangi yaklaşımın daha iyi olduğu hiç bir zaman kesin değildir.

Aranızda bunları veya buna benzer şeyleri düşünen var mı bilmiyorum. Yaşamınızla neler yapmak istediğinizi düşündüğünüzde kanımca bir karışım, bileşim bulacaksınız. Bu karışımın her zaman yüzde 50-50 olması gerekmez, zaten nadiren de 50-50 olur. Daha çok, kültürün bir yanı diğer yanından daha kuvvetli olur. Ama çoğu insanlar için zaman ve yer olarak değişimlerde her ikisi de hissedilir. Her iki yönün çekiciliğini kavramak gerekir. Böylece bir yanınız, olmak istediğiniz şeyin en büyüğü olmak ister. Zaten eğer rekabet etmekten hoşlanmasanız ve birinci olmak istemeseniz orada olmaz, kendinize özgü *areteneze* bağlı olmazdınız. Ama bunun iyi bir şey olmadığını da kolaylıkla söyleyebiliriz. Alçak gönüllü olmanız gerekir. İsa'nın Dağdaki Vaazı'nda (Sermon on the Mount) dediği gibi olmalısınız. Bu güne kadar yaşadığınız yaşamı dürmeye devam ederseniz ruhunuz tehlike içinde olacaktır. Bu ikisi birbiri ile çelişki halindedir. Kiliseye gidip gitmediğiniz beni ilgilendirmez. Batı uygarlığında her zaman gördüğümüz şey, en yüksek başarıyı istemi ve aynı zamanda alçak gönüllü olacak yerde bunu yapanların suçlanmasıdır. İşte arkadaşlar, Batı medeniyeti budur ve her şeyin sebebi de Yunanlılardır.

3. Bölüm : Polis'in Yükselişi

Şimdi, ikinci konuya geçelim. Homeros'un dünyasını geride bırakalım ve Yunan uygarlığının bir özelliği olan *polis*in, hakkında çok az şey söylediğimiz Karanlık Çağ'dan sonra nasıl meydana geldiğini inceleyelim. İlk önce bilim adamlarının Yunan tarihini nasıl sınıflandırdıkları hakkında bir şeyler söyleyeyim. Genelde Bronz Devri, Miken Devri vs.den söz ederiz. Sonra da Karanlık Çağ gelir. Ama bundan sonra sanat tarihinden alınmış ince saf terimler kullanmaya başlarız çünkü Karanlık Çağ'da bir şey yazılmamıştır. Anlatmak, belirtmek istediğimiz şeyleri ele gelen çanak çömlek, özellikle boyalı çanak çömlekle anlatırız, çünkü bunlar daha kolay sınıflandırılır. Terimlerimizin çoğu bunlardan kaynaklanır. Örneğin, "Protogeometrik Dönem"e göndermeler yapılır. "Submiken" ve sonra da "Protogeometrik" gibi. Bunlar üzerlerinde geometrik bezemeler olan en eski çanak çömleklerdir. Sonra "Geometrik Dönem" ve de "Oryantalizan Dönem" gelir, bunların hepsi çanak çömlek tiplerine göndermedir.

Bundan sonra Arkaik Dönem olarak adlandırılan daha uzun bir döneme geliyoruz. Arkaik Dönem karşısında Klasik Dönem, başlangıçta insanların Yunanlılarla ilgilenmelerinin ilk odağı olmuş ve daha sonra da diğer dönemler incelenmiştir. Arkaik Dönem deyince kabaca İ.Ö.750 ile 500 arasından söz ederiz. Bu dönemi niye bir birim olarak alıyoruz? Onu bir bütün yapan nedir? İÖ 750'lerde Yunanlıları Karanlık Çağ toplumundan daha öteye, tam *polis*in başlangıcına taşıyan bazı değişiklikler gerçekleşti. Daha kesin konuşmak istersek, 500 diyebiliriz, çünkü eğer Pers Savaşlarını kırıma

noktası olarak alırsak bu dönemi, öncesi Arkaik Dönem, sonrası Klasik Dönemdir. Pers Savaşlarının başlangıcı Milet'in İ.Ö. 499'daki isyanı olduğuna göre, tarihleme bu nedenle yapılmıştır.

Arkaik Dönemde gerçekleşen bazı olaylar şunlardır: Karanlık Çağın izole Yunan şehirleri doğu ve güney ile ilişkiye girerler ve bu ilişkiler gittikçe artar. Güney dediğim zaman Mısır'ı ve doğu dediğim zaman ise Ege Denizinin bütün doğusunu kastediyorum. *Polis*in yükselişi kritik ekonomik, askeri, toplumsal ve politik değişimler temelinde gerçekleşmiştir. Bütün bunlar, daha öncesine göre çarpıcı bir şekilde değişik bir dünya yaratmıştır. Hakkında bir şeyler bildiğimiz ilk tarihi olay, Yunan geleneğine göre, İ.Ö. 766'da yapılan ilk Olimpiyat Oyunlarıdır. Tarihi belki tam kesin değildir, ama size hangi dönemden söz ettiğimizi kabaca göstermeye yeter. Bu Olimpiyat Oyunlarının ilginç yanı, tek bir veya birkaç *polise* ait yerel bir olay olmamasıdır. Bu oyunlarda kendilerini Hellen olarak adlandıran, bizim Yunan dediğimiz herkes katılır. Bu da demektir ki, bu zamanda bizim hepimizi şu Helen yapan bir şey vardır. Homeros'da bu yoktur. Bu da başka bir şey.

Sonra okur-yazarlık Yunan dünyasına geri gelir. Size daha önce söylediğim gibi bu Miken yazısının geliştirilmesi değil, daha çok yepyeni bir yazı sistemidir, tam bir alfabedir. Sembollerin çoğu bir çeşit Sami dilden, Fenike'den veya oralardan bir yerden gelen bir Sami alfabesinden alınmıştır. Size Yunanlıların bu alfabeği geliştirdiklerini ve kendi dilleri için gerekli olmayan sembolleri sesli harflere dönüştürerek, tam bir alfabe yaptıklarından söz etmiştim. Bunun iyi bir örneği İbranicede bulunur. Eğer İbranice İncil okursanız, sesli harfleri kendinizin bulmak zorunda olduğunuzu görürsünüz. Sesli harflerin nerelere konacağına siz karar verirsiniz, bu da okumayı öğrenmeyi zorlaştırır. Sesli harfler olduğu zaman iş kolaylaşır ve bunu da Yunanlılar gerçekleştirmiştir.

Platon'un daha az bilinen *Dialogları*ndan birinde aşağıda söyledikleri hem Yunanlıların tipik kibirlerini, hem de aynı zamanda bir gerçeği açıklar: "Yunanlılar hiç bir şeyi icat etmemiştir, ama aldıkları her şeyleri geliştirmişlerdir." Ben, bir iki şey icat ettiklerini düşünüyorum, ama karşılaştıkları diğer kültürlerden ödünç alıp uyarlayarak kendi amaçlarına en uygun hale getirmeleri Yunanlıların önemli bir özelliğidir ve bunun en güzel örneğini de alfabe oluşturur. Zamanla Yunan'da yazıyı göreceğiz, ama o zamanda çok azdır bu. Çünkü elimizdekiler dayanıklı maddeler üzerine yazılmış olanlardır. Bunlar ya çanak çömlek, ya da önce taş üzerine yazılı olanlardır. Eminim henüz kâğıt olmasa da, yok olacak nitelikteki maddeler, örneğin tahta plakalar üzerinde yazılar bulunmakta idi, ama bunlar elimize geçmemiştir. Elimizdekiler çoğunlukla çanak çömlek üzerinde olanlardır.

Yunanlıların kurdukları ilk koloninin Napoli körfezinde İskhia adasında olduğunu biliyoruz. İlk koloninin 750 dolaylarında kurulduğunu da biliyoruz. Kısa zaman sonra Sicilya'nın doğu kıyısında şimdi Syrakusai dediğimiz yerde bir koloni daha kuruldu ve bunları birçokları daha kovaladı. Böylece Yunanlılar 750'lerde Yunan anakarasından ve genelde Ege Denizinden çevrede İtalya ve Sicilya'ya kadar yayıldılar. Kısa zamanda

Akdeniz'in hemen her köşesi ile ilişkiye girdiklerini de biliyoruz. Aynı dönemde Yunan çanak çömleği ve yaptıkları diğer şeylerde tartışılmaz, kesin oryantal etkisi olduğunu görüyoruz. Hangi oryantal? Bunun anlamı, Dicle ve Fırat havzaları, Mezopotamya, Suriye, diğer bütün o Yunanlılardan daha eski ve ileri uygarlıklarla tekrar ilişkiye girdikleridir ve onların stillerini ödünç alarak kopya ettikleridir ve belki, ilk zamanlarda da oraların ustalarını kullanmışlardır veya kendi ustaları bunları öğrenmişlerdir. Ne olursa olsun, arada ilişki, etkileşim ve etki olduğu kesindir. Etkinin çoğunun doğunun daha ileri uygarlıklarından Yunanlılara doğru tek yönde aktığını düşünüyorum. Yunanlılar birçok şey öğrenmekte, ödünç alıp benimsemektedirler. Doğal olarak artık yazı olduğu için bu dönem Homeros destanlarının sonunda yazıya geçirildiği dönemdir. Yazıya geçirilmeleri de gelecek için, Yunan dünyası için, daha da etkili olmalarını sağlamıştır. Bütün bunlar olurken aynı zamanda, tarım, ticaret ve savaşma yöntemlerinde değişiklikler olmaktadır. Bu gelişmelerin esaslı politik sonuçları da vardır ama bu konuyu daha sonraya bırakmak istiyorum.

4. Bölüm : Polis'in Ana Hatları ve Önemi

Şimdi *polis* denen şu olaya dönmek istiyorum. *Polis* sözcüğü Homeros'ta karşımıza çıkar ama Yunan tarihi boyunca anlamından daha değişik anlama gelir. Sadece fiziksel bir yer, Miken uygarlığının çöküşünden sonraki Bronz Çağından sonra gelişen şehirlerin merkezindeki "kale, hisar" anlamına gelir. Homeros'ta böyle. Daha sonraki tanımlar, Yunan tarihinde ilerleyip derinleştikçe daha genişleyip yaygınlaşır ve iddialar daha da büyür. Bu konuda en çok bilgiyi Aristoteles *Politika*'da verir. Bilgilerimizin kaynağı genelde Aristoteles'dir. *Polis* İ.Ö. 3 binlerde Mezopotamya'daki şehir devletleri gibi bir şehir devlet değildir. Bildiğimiz Ur, Kiş gibi değil yani. Buraları sadece kralın hüküm sürdüğü, esas tanrının sarayının bulunduğu, bürokratların işlerini yapmak için gittikleri yerlerdi ve daha fazla bir şey değildilerdi. Fakat Yunanlıların çok erkenden itibaren *polisten* elle dokunabilir bir şey olarak değil de, daha çok kafaların içindeki bir şey olarak söz ettiklerini görürsünüz.

6. yüzyıl şairi Alkæus, "*Polisi*, sonunda üstlerine çatı konan evler veya iyi inşa edilmiş duvarların taşları veya kanallar veya limanlar değil, önüne çıkan fırsatları değerlendirenler meydana getirir" der. 5. yüzyıla geldiğinizde, geç 5. yüzyılda Thukydides tarihinde generallerden birinin askerlerine şöyle konuştuğunu görürüz: "İnsanlar *polistir*." Bunun ne anlama geldiğini iyice anlamamız gerek. Bu, insanların yaşadıkları yerin polis olmadığı mı anlamına gelmekte? Sadece insanlar mı? Buna geri döneceğiz. *Polisin* ne olduğunu en iyi şekilde açıklayacak savlarla ilgili bir şey okumak istiyorum. Aristoteles *Politikasında* şöyle der: "Mükemmelleştiği zaman insan nasıl en iyi hayvan olursa, kanun ve adaletten ayrıldığı zaman da en kötü hayvan olur." Bize insani adaletin sadece *poliste* bulunabileceğini, çünkü daha önce de belirttiğim gibi, insanın doğuştan *politikon zoon*, bir polis hayvanı olduğunu ve *polisi* olmayanın doğal olarak insanüstü veya insandan aşağıda olduğunu öne sürer.

Yalnızca insanoğlunda konuşma ve iyiyi kötüden ayırt etme yetisi vardır. Ek olarak, doğuştan bilgedir ve iyi ahlakı kullanmasına yarayacak silahlara sahiptir. Tabii bunları ters yönde de kullanabilir. Dolayısıyla, insanoğlu iyi ahlaklı değilse hayvanların en vahşisi haline gelir. Diğer yandan adalet, *polis*in bir ögesidir. Adaletin uygulanması, neyin adil olduğuna karar vermektir, *polis*, birlikteliğin düzenlenmesidir. İnsanoğlu *polis* olmadan yaşayamaz, adalet sadece *poliste* bulunur, *polis* herhangi bir yerden daha fazladır, *polis* duvarlardan daha fazladır, *polis* gemilerden daha fazladır. Bence *polis* bir çeşit ruhsal bir şeydir.

Size, elle tutulan bir şey değil de, *polis*in insanlar olduğunu gösterecek bir olay daha anlatmak istiyorum. Persler Batı Anadolu Yunan şehirlerini zapt ettikleri zaman bir kıyı şehri olan Phokaia'ya dayandıklarında, Phokaia'lıların iki seçeneği vardı. Krala ekmek ve su vererek Perslerin tebaası olmayı seçebilirlerdi. Yapacakları tek şey vergi ödeyip askerlik görevini yapmak idi, çünkü kral zapt ettiği yerlerde insanları kılıçtan geçirmiyordu. Phokaialılar ise kenti, daha doğrusu kentteki herkesi alıp gemilere bindirdiler ve batıya doğru yola çıktılar ve orada yeni bir kent kurdular. Aslında şimdi Fransa'da Riviera olan yerde karaya çıktılar ve çok da başarılı oldular. Bu çok güzel bir örnektir: *Polis*lerini beraberlerinde götürdükleri kanısındaydılar, çünkü bütün kenti taşımışlardı.

Pers Savaşları sırasında Themistokles kaçmak isteyen Yunanlıları kalıp Salamis'de savaşmaya razı etmeye çalışırken, “Peki” der, “Eğer Salamis'te kalıp savaşmayacaksanız, bütün adamlarımız hazır gemilerde iken onları alıp İtalya'ya doğru yelken açalım ve orada yerleşip bir Atina kuralım.” Spartalılar bunu çok ciddiye alırlar ve “Peki, kalıp savaşacağız” derler. Demek ki böyle bir kavram olabiliyordu. Doğal olarak bütün öykü bu değil. Şimdi bir *polis*in fiziksel görüntüsünün nasıl olduğunu düşünmelisiniz, ona bakalım. Hatırlarsanız yüksek bir tepe üzerinde bir hisar vardır; buna akropol denir ve *polis* de yukarıdadır. Çevre doğal veya yapay bir sınıra kadar uzanan tarım arazisi ile çevrilidir. İki *poleis* arasında tipik olarak dağlar uzanır veya bir su vardır, çünkü Yunanistan'da deniz her tarafta girinti çıkıntı yapar.

Doğal sınır olmayan yerlerde de bir çeşit teorik bir çizgi ile modern sınır çizilir ve bir yanı bir kente diğer yanı da diğer kente ait olurdu. Atina yakınlarında muhteşem bir sınır taşı bulunmuştur. Bir yanında, “Burası Atina, Megara değil” diğer yanında, “Burası Megara, Atina değil” yazılıdır. Demek burası bir çeşit sınır ve burada karışıklıklar başlayabilir. *Poleis* bir kere kurulduklar mı, zamanlarının çoğunu birbirleriyle kavga etmek için harcarlar. Olağan bir kavga nedeni aşağı yukarı sınırdaki olan bir toprak parçası ile ilgili anlaşmazlıktır. Dünyalarının bir yönü de bu işte.

Bu kentlerin büyüklüğü ne idi? 20. yüzyıl Amerika'sına göre çok ufak, hatta miniktiler demek doğru olabilir. Bu yönden en olağan dışı olan ile başlayalım. Bildiğimiz en büyük *polis* Atina'dır. Birçok *poleis*in aksine, Atina egemenliğindeki bölgenin, Attika'nın tümünü denetimi altına almayı başarmıştı. Böylece tarihin başlangıcından itibaren Attika yarımadasında yaşayan herkes, köyde de yaşasa, kentten uzakta da yaşasa

Atinalı idi. Toplumunun bir bireyi olabilirdi, Maraton'lu olabilirdi ama yine de Atina'lı sayılırdı. Attika aşığı yukarı 1000 mil kare, yani Rhode Island kadar bir yerdi ve işte bizim bildiğimiz en büyük *polis* de odur. Binden fazla *poleis* bulunmaktadır. Bu sayıyı 1500'e çıkartmak isteyenler vardır, ama bunun bir önemi yok. Bir sürü, bir sürü *poleis* vardır.

Her ikisi de bir çeşit *poleis* kuramcısı olan Aristoteles ve Platon'un kusursuz bir *polis* büyüklüğünün ne olması gerektiği ile ilgili düşünceleri vardır. Aristoteles'e göre *polis*, bütün kentlilerin, yani kentli erişkin erkeklerin merkezi bir yere toplanıp bir konuşmacıyı dinleyebilecekleri büyüklükte olması idi. Bu da 5000 yetişkin erkek demektir. Plato, Aristoteles'nin aksine, bir matematikçi olarak kusursuz *polis*in 5040 üyesi olması gerektiğine karar vermişti. "Niye 5040?" diye sorabilirsiniz. Aranızda bana hemen cevap verebilecek matematikçi var mı? Söyleyin, bu sayı olabilecek, yani şehrin (*polis*in) taşıyabileceği en yüksek nüfusu mu temsil etmekte? Ben cevabın bu olduğunu duymuştum. Doğru mu bu? Pekala, bu kadar matematiksel tatava yeter. Gördüğünüz gibi ben bunları anlamıyorum. Ama önemli olan nokta şu: 5.000 erişkin erkekten söz ediyoruz. Bu adamlar için ideal *polis* budur.

Atina ideal bir *polis* değildi; büyüktü. En parlak devrinde kaç erkek vardı? 40.000 ile 50.000 kadar. Bundan daha doğru bir tahmin yürütmek olanaksız. Öyleyse en görkemli devrinde Attika'da kaç kişi yaşamakta idi dersek, 125.000 ile 300.000 kişiden söz ediyor oluruz. Size daha önce anlattıklarımın çıkaracağınıza göre bu olağanüstü fazla. 1.000 veya daha fazla *poleis* bulunduğunu düşünürseniz, kentlerde 5.000'den daha az erişkin erkek olduğunu anlarsınız. Bu yerlerin aslında ne kadar küçük olduklarını anlatmak istiyorum size.

Evet, *polis* başlangıcından itibaren tarımsal toplum olmuştur. İnsanların çoğu çiftliklerde yaşar, tarımla uğraşırlar, kendilerini ve toplumun geri kalanını doyururlar. Eski Yakın Doğu kentlerine karşın, bu kentler bir tapınak veya pazar yeri veya Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi akarsu kavşaklarında gelişmemişlerdir. Hayır, bunlar, Atina gibi, yüksek bir *akropolis*in de olduğu tarıma elverişli düz bir ovanın tam ortasında kurulmuşlardır. Bir *polis*in başlıca özelliği olan ve daha sonraları kamu merkezi haline gelen *agora*, yani pazar yeri de *polisten* sonra gelişmiştir. Bunlar *polis* olduğunu bildiğimiz yerlerde bir yüzyıl sonra yavaş yavaş meydana çıkmışlardır. Hiç bir zaman birisi çıkıp, "Hadi bir *polis* kuralım" dememiştir. Her şey kendiliğinden yavaş yavaş olmuştur.

Atina iyi bir örnek, ona bakalım. Kaç kişi Atina'ya gitti el kaldırsın. Geri kalanlar, siz de gittiğinizde, *akropolis*in kuzey yamacında *agoranın* ötesinde, Plaka olarak bilinen bir yer olduğunu göreceksiniz. Burası Atina'nın en eski yerleşim bölgesidir. Doksan dereceli sokakları olan daha modern Atina gibi değildir. Her şey karmakarışıktır. Sokaklar kıvrılıp gider çünkü bunlar yiyecek arayan hayvanların gezindiği yönlerde yapılmış sokaklardır. Burada her şey için karar veren bir merkezi otoritenin yokluğunu ve doğal gelişim duygusunu vurgulamak istiyorum. *Polis* kurulduktan sonra kent

duvarları da yapılmamıştır. Kentler savunulmaz. Tarım alanınız savunulmaz. Kente saldırı olur veya istilaya uğrarsa ne olurdu? Becerebilen herkes kendini savunmak için *akropolise* koşardı. Başlangıç döneminde işler böyleydi.

Yunanlıların ciddiye aldığı bazı Yunan gelenekleri baştan itibaren kentlerde egemen krallar olduğunu anlatır. Bu kralların isimlerinin listeleri ve bazen de ilgili hikayeler vardır. Bana kalırsa, bunlar *basileus* unvanı almış soylu kişilerdi ve bir çeşit otoriteleri olan devlet onurları vardı, ama oryantal kral anlamında kral değillerdi. *Polis* meydana çıktıktan sonra da hiç bir şekil ve anlamda kral kalmadı ortada. Bu *polis* ile beraber meydana çıkan rejim, aristokratik bir cumhuriyettir. Bu cumhuriyette geleneksel olarak toplumda soylular güç ve etki sahibidirler ve sayılıları çoktur. Tek bir gerçek kral yoktur. Tipik bir soylu konseyi bulunur ve önemli olan da budur.

Size daha önce sözünü etmediğim şair Hesiodos İ.Ö. 700 civarında *polis* tarihinin ilk dönemlerinde yaşamıştır. *İşler ve Günler* adlı şiirinde çiftçilere nasıl yaşamaları gerektiği ile ilgili nasihatler verir ama aynı zamanda kendisi hakkında da konuşur ve babasının mirasını paylaşırken kardeşi ile yaptığı kavgaları anlatarak, kardeşinin hakimlere rüşvet verdiği için mirastan yoksun kaldığını ileri sürer. Bu hakimler kimdir? Onlara *basileis*, kral der. Bunların *polis*in ilk günlerinden tanıdığımız soylu kişilerdir. Bunlar adalet otoriteleridir ve bu hakkı ilahi ve soylu dedelerinden devraldıklarını ve toplumun gelenekleri ile ilgili bilgiyi sadece kendilerinin bildikleri iddiasındadırlar. Böylece Hesiodos onlardan şikâyetçidir ve onları rüşvet yiyen *basileis*, çoğul olarak dolandırıcılar olarak söz eder; Homeros'taki krallar gibi.

İlginçtir ki, Atina'nın kesin bir kral geleneği de vardır ve krallıkların Atina'da nasıl sona erdiği ile çok etkili bir öykü aktarırlar. Bu öyküyü çok tipik bir başkası ile karşılaştıralım. Romalıların da kralları vardı. Kanımca Roma'da Cumhuriyet'in ortaya çıkmasından önce herhalde bunlar gerçek kraldılar ve son kral, Tarquinius Superbus, *-superbus* Latince "kibirli" demektir, -- soylulardan birinin kızı, Lucretia'nın ırzına geçerek çok kötü bir iş yapınca krallık devri sonra ermiştir. Bu olay isyana neden olur ve krallık sonra ermiştir ve Roma tarihinde kral sözcüğü hakaret anlamı kazanmıştır. En iyi örnek, Julius Caesar'ın kendini Roma'nın efendisi yaptığı zaman hala cumhuriyet varmış gibi davranmasıdır. Onu zor durumda bırakmak isteyenler, "Caesar kendini kral yapmak istiyor" diye laf çıkarmışlardı. 'Kral'ın Latince karşılığı *rex*dir. Caesar da bir kelime oyunu ile bunu hafifletmek ister. *Non sum rex sed Caesar*. "Ben *rex* değilim, kral değilim, benim adım Caesar."

Aslında kral olmaya hazırdır ama kötü nam saldı için bu sözcüğü kullanmaz. Krallar despottur, diktatördür, ırz düşmanındırlar. Kral olmak istemezsiniz. Atinalıların anlattığı öyküye bakın. Kodros adlı bir Atinalı vardı. Atinalılar bir ordu tarafından istilaya uğradıklarında, Kodros, kuvvetlerini onların üstüne sürdü. Kahramanca dövüşerek düşmanı savaş alanından sürdü, ama kendisi de savaş sırasında öldü. Atinalılar onu o kadar sevip sayıyorlardı ki, savaş alanında düşüp öldüğü yerde gömdüler. Bu o güne kadar duyulmamış bir onurdu. O günden sonra ismi hep zafer, hayranlık ve bağlılıkla

anıldı. Bu ne biçim öykü? Bir krallık niye sonra erdirilir? Bir kral neden baş aşağı edilir? Aaa, size söylemeyi unuttum. Niye kraldan vazgeçtiler? Onun kadar iyi başka bir kral olamayacağı için mi? Hadi canım! Hayır. Sanıyorum birinin bir öykü uydurması gerekti, ama Tarquinius gibi bir kralın öyküsü değil. Öykü despot ve acımasız bir hükümdarı anlatmıyordu çünkü öyle bir kimse yoktu.

Değişimin nasıl oluştuğunu bilmiyoruz, – bazılarına göre aslında hiç krallar yoktu –, ama sizin bunun bir gelenek olmadığını anlamanızı istiyorum. Gelenek aristokrasi idi; ve *polis* ile bütünleştirdiğimiz şey aristokrasiydi. Bu da doğaldır, çünkü aynı zamanda *İlyada* ve *Odysseia* dünyasına da uygun düşmektedir.

Konuyu kesmek için iyi bir noktadayız. Gelecek sefer size kolonileşme içeren *polis* dünyasının genişlemesinin öyküsünü anlatacağım.

[Metin sonu]